

ВИСНОВОК
про наукову новизну,
теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Петренко Анастасії Сергіївни
на тему «Прецедентні феномени у заголовках сучасних
засобів масової комунікації: джерела, структура,
рецепція», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія

Дисертація пов'язана з актуальною проблематикою сучасної лінгвоукраїністики – розвитком її інтегративного напрямку, що зокрема виявляється у взаємодії лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного підходів до вивчення одиниць мовомислення. Виокремлене в об'єкті дослідження, мові мас-медіа, явище прецедентності спроектоване на підтвердження наявності спільного для усіх членів національно-лінгвокультурної спільноти ядра знань і уявлень. Вербалізатори прецедентності, засвідчені в заголовках текстів засобів масової інформації, відбивають зв'язок старого й нового знання, глибинних та новітніх стереотипів, знаків-кодів, символів національних і глобальних історико-культурних, побутово-релігійних, етнографічних, соціально-психологічних цінностей буття.

Актуальність дослідження зумовлена високою частотою побутування різних видів прецедентних феноменів у сучасній живій мові, що є ознакою їх суспільного значення для носіїв української мови; фрагментарністю лінгвістичних досліджень цього явища в україністиці, що підтвердило потребу в поглибленому та систематичному вивченні прецедентних феноменів медійного дискурсу української мови, зокрема шляхом виокремлення та диференціації їхніх сфер-джерел, структури та рецепції у свідомості мовців. Праця відповідає запитам сучасної інформаційної доби

щодо необхідності створення корпусу прецедентних одиниць української мови. Дослідження прецедентності в заголовках текстів сучасних засобів масової комунікації уможливило виявлення ментефактів, що входять до когнітивної бази сучасних мовців і визначають ціннісні орієнтири української лінгвокультурної спільноти.

Дисертацію виконано в межах комплексного наукового дослідження відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики «Сучасна лінгвостилістика в інтегративній науковій парадигмі» (державний реєстраційний номер 0113U1489) та «Лінгвософія українських текстів XXI ст.» (державний реєстраційний номер 0118U002069). Тему дослідження затвердила вчена рада Інституту української мови НАН України (протокол № 14 від 28 листопада 2016 року та протокол № 10 від 22 жовтня 2019 року).

Наукову новизну дисертаційної праці А.С. Петренко визначає запропонована модель поєднання лінгвокультурологічного та лінгвокогнітивного аналізу заголовків текстів українськомовного дискурсу засобів масової комунікації 2014 – 2018 рр., що містять прецедентні феномени. Зокрема в роботі вперше в лінгвоукраїністиці зафіксовано явище поліпрецедентності та обґрунтовано відповідне інтегративне поняття; схарактеризовано лінгвістичні відмінності між прецедентним феноменом і прецедентною мовною одиницею; структуровано національно-лінгвокультурну базу прецедентних феноменів сучасного медійного дискурсу; виокремлено неопрецедентні феномени як ментефакти, що фіксують новий зріз знань як результат осмислення сучасних реалій; змодельовано асоціативні поля частотних прецедентних феноменів, виявлених у заголовках ЗМК.

Структурування роботи, що складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, виклад матеріалу й оформлення тексту відповідають вимогам щодо праць, поданих до захисту для здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія. Теоретико-методологічну базу рецензованої

роботи представлено вичерпно. Підготовлена анотація відповідає всім вимогам.

У *вступі* сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, методи реалізації задекларованих завдань, висвітлено наукову новизну, вказано на теоретичну і практичну цінність результатів дисертаційної праці.

Дисертація складається із трьох розділів. У *першому* розділі викладено теоретико-методологічні засади вивчення прецедентних феноменів в аспекті когнітивної лінгвістики та розглянуто різні підходи до вивчення цих ментефактів, запропоновано розмежування понять «прецедентний феномен» і «прецедентна мовна одиниця». Запропоновано до наукового обігу та обґрунтовано явище поліпрецедентності, яке, з одного боку, може бути наслідком функціонування поліпрецедентних феноменів або, з іншого боку, може виникати під час творення поліпрецедентних текстів (заголовків).

У *другому* розділі представлено структурний аналіз сфер-джерел прецедентних феноменів сучасного медійного дискурсу. Матеріал другого розділу підтвердив, що тексти українських друкованих засобів масової комунікації є полікультурними, оскільки охоплюють усі можливі ситуації буття людини, які потребують інформаційного висвітлення чи оцінки.

Авторка дослідження виокремила сім стрижневих сфер-джерел прецедентності медійного дискурсу, а саме: «Література», «Фраземні джерела», «Фольклор», «Історико-культурна інформація», «Сучасність», «Аудіовізуальне мистецтво», «Спеціальні знання». Кожна зі сфер-джерел ґрунтовно описана й детально структурована, із застосування методу кількісних підрахунків визначено роль кожного структурного компонента в певній джерельній сфері. Аналіз прецедентних одиниць зі сфери-джерела «Сучасність» мотивував виокремлення неопрецедентних феноменів як ментефактів, що фіксують новий зріз знань про осмислені реалії сьогодення. Це рухомий прошарок одиниць з ознаками прецедентності, що мають тенденцію до збереження чи незбереження цих ознак у комунікації. Використання різних за сферою-джерелом прецедентних одиниць у

заголовках українських засобів масової комунікації проінтерпретовано як вияв усебічної обізнаності з багатьма сферами людського життя як авторів публікацій, так і читачів, а також як уміння оперувати набутими знаннями та тлумачити їх.

У *третьому* розділі прецедентний феномен розглянуто як ментефакт національно-прецедентного характеру, що є носієм узагальнено-оцінних смислів, які виникають в межах конкретної лінгвокультури. Застосовані методи вільного та скерованого асоціативних експериментів уможливили вербалізацію тих знаків мовної свідомості, що формують базові образи й уявлення мовців про довкілля, засвідчують глибину певних знань, пов'язаних з національно зумовленими образами, стереотипами, оцінками тощо. Результати експерименту засвідчили достовірність існування поліпрецедентних мовних одиниць та поліпрецедентних заголовків, що апелюють до декількох першоджерел, визначених як дисертанткою, так і респондентами.

У *висновках* підсумовано результати теоретичного осмислення та практичного дослідження прецедентних феноменів у сучасному українськомовному мас-медійному дискурсі, а також вказано на перспективи наступних досліджень виокремленого об'єкта лінгвоукраїністики в аспектах вивчення динаміки когнітивних і функційно-семантичних змін зібраних прецедентних феноменів мас-медійного дискурсу України, а також на потребу в постійному моніторингу функціонального навантаження таких одиниць як вербалізаторів національної мовної свідомості.

Сформований корпус прецедентних феноменів у заголовках сучасних мас-медіа, його диференціація за джерелами походження, за структурними ознаками сфер-джерел, аналіз особливостей функціонування прецедентних мовних одиниць, їхніх семантичних ознак, урахування різних трансформацій заголовків тощо переконують в об'єктивності морально-етичного, історико-культурного, соціально-економічного й інтелектуального досвіду українського народу, що його зберігає когнітивна база мовців, до якої

апелюють автори сучасних публіцистичних текстів і яка забезпечує тяглість українського мовно-культурного простору. Досліджений матеріал зафіксував ціннісну парадигму початку XXI ст., актуалізовану вживаними прецедентними одиницями у заголовках сучасних засобів масової комунікації.

Результати систематизування і структурування сфер-джерел прецедентних одиниць, представлених у заголовках засобів масової комунікації, унаочнені в переконливих діаграмах. Інформативну цінність мають *додатки* до дисертації, які узагальнюють умови й висновки асоціативного експерименту, репрезентують матеріальне тло асоціативних моделей заголовків з прецедентними компонентами.

3. **Достовірність положень і висновків** у дисертації забезпечено багатоаспектним аналізом зібраного матеріалу – 3535 заголовків із прецедентними компонентами, що стали джерельною базою дослідження, отриманого методом суцільної вибірки із сучасних українськомовних періодичних видань «Урядовий кур'єр», «Україна молода», «Сільські вісті» за 2014 – 2018 рр.

Достовірність виокремлення семантичних ознак прецедентних одиниць за можливості перевірено в авторитетних лексикографічних джерелах, а також під час проведення й аналізу отриманих результатів (5441 відповідь учасників опитування) асоціативного експерименту.

Високо оцінюємо кількість та якість зібраного матеріалу, докладність його аналізу з використанням релевантних методів.

Особливості предмета дослідження зумовили застосування комплексу **методів аналізу**. Для досягнення поставленої мети в роботі поєднано загальні (метод індукції та дедукції, аналізу та синтезу, гіпотези та спостереження) та спеціальні методи наукового пізнання. Серед лінгвістичних методів наукового пізнання важливе місце в дослідженні належить описовому методу, який застосовано під час виокремлення

семантичних ознак прецедентних одиниць, а також у кваліфікації асоціацій, виявлених під час експерименту.

Метод контекстно-культурологічного аналізу використано з метою змістової інтерпретації прецедентних одиниць. Семантичний обсяг прецедентних одиниць розкрито завдяки методу семного аналізу.

Елементи методу кількісного аналізу дали змогу встановити якісно-кількісну структуру сфер-джерел прецедентних феноменів українського мас-медійного дискурсу та якісно-кількісну структуру асоціативних полів.

Методи вільного та скерованого асоціативних експериментів використано для емпіричної перевірки отриманих результатів. Метод моделювання допоміг визначити структуру сфер-джерел та рецепцію мовців щодо прецедентних одиниць медійного дискурсу 2014 – 2018 рр.

Комплексний підхід у застосуванні зазначених методів дав змогу: детально проаналізувати й розкрити особливості прецедентних феноменів через їх відображення в заголовках засобів масової комунікації та в рецептивному сприйнятті мовцями; зробити переконливі висновки про функціонування прецедентних феноменів як ментефактів національної когнітивної бази; окреслити умови виникнення й експлікації прецедентних одиниць в аналізованому медійному дискурсі та їхнє місце в мовній картині світу сучасного українця.

Широка джерельна база забезпечила належну емпіричну основу роботи та об'єктивність висновків і узагальнень.

4. Теоретичне значення роботи полягає в розвитку конкретних напрямів когнітивної лінгвістики, зокрема, в обґрунтуванні теорії прецедентності. Теоретичні висновки сприяють поглибленню знань про прецедентні феномени й прецедентні мовні одиниці, про їх місце у когнітивній базі сучасних мовців, про систему когнітосфер, репрезентованих сферами-джерелами прецедентних феноменів, а також відкривають нові можливості для вивчення динамічної природи та функціональної ролі цього ментального та мовного явища.

5. **Практичну цінність** одержаних результатів бачимо в тому, що сформульовані теоретичні положення та інтерпретований матеріал у сфері прецедентності можуть бути використані: а) для написання нових праць з когнітивної лінгвістики, лінгвостилістики, дискурсології; б) для поглибленого опрацювання проблем прецедентності; в) для всебічного вивчення особливостей медійного дискурсу України; г) для укладання словників прецедентних феноменів українськомовного дискурсу різних періодів; г) для викладання курсів сучасної української літературної мови і медіалінгвістики.

6. **Повнота викладення матеріалів у публікаціях.** Основний зміст дисертації викладено в дев'яти одноосібних працях у наукових фахових виданнях України, які на дату їхнього опублікування внесені до Переліку наукових фахових видань України, затвердженого в установленому законодавством порядку. Дві статті з наукового напрямку, за яким підготовлено кваліфікаційну працю здобувачки, надруковані в науковому періодичному виданні іншої держави (Чехія).

Результати дисертації також пройшли належну апробацію на наукових конференціях. Висновки після розділів і загальні висновки в дисертації цілісно підсумовують результати спостережень авторки.

ВИСНОВОК

Усі наукові результати, викладені в дисертаційній роботі та винесені на захист, авторка отримала самостійно. Зміст дисертації відповідає задекларованій меті, наукові завдання, які поставила здобувачка, виконано повністю, мети дослідження досягнуто. Анотація, структура й обсяг роботи відповідають встановленим вимогам. У публікаціях здобувачки відображено основні положення дисертації.

Викладене дає змогу зробити висновок про те, що дослідження А. С. Петренко «Прецедентні феномени у заголовках сучасних засобів масової комунікації: джерела, структура, рецепція» є завершеною працею, у

якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що сукупно розв'язують конкретне наукове завдання, яке має значення для розвитку сучасного мовознавства. Дисертація здобувачки – новітнє комплексне дослідження прецедентних феноменів, які є частиною когнітивної бази українців, що акумулює морально-етичні, історико-культурні та інші цінності сучасного суспільства. А. С. Петренко, досягнувши мети дослідження із застосуванням релевантних методів і прийомів, створила оригінальну наукову працю, яка має перспективу подальшого поглиблення й розвитку.

Дисертація Петренко Анастасії Сергіївни відповідає вимогам п. 10 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, та може бути представлена спеціалізованій вченій раді для присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Результати дисертаційної роботи А. С. Петренко обговорено і схвалено на засіданні відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України 21 січня 2021 року.

Голова засідання:

доктор філологічних наук, професор,
завідувач відділу лексикології, лексикографії
та структурно-математичної лінгвістики,
Інститут української мови НАН України

Є.А. Карпіловська

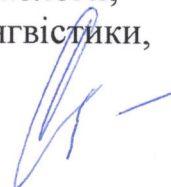
Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу стилістики,
культури мови та соціолінгвістики,
Інститут української мови НАН України

С.П. Биби́к

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу лексикології,
лексикографії та структурно-математичної лінгвістики,
Інститут української мови НАН України

О.М. Тищенко